

je imamo u *vrstan* »pravi, ispravan«. Nisam uspio otkriti tko je te riječi (*vrstopis* »katalog«, *vrstopis* »pravopis«) stvorio ni kada. Jedino je sigurno da su kalkovi prema mađzarskom uzoru. O mađzarskim tudicama u našem jeziku dosta znamo, ali o mađzarskim kalkovima u našem jeziku gotovo ništa.³ To je posao budućnosti za našu lingvistiku. Da je i takva utjecaja moglo biti, to je više nego sigurno, naročito u slučaju pohađanja mađzarskih škola, ili u slučaju dvojezičnog stanovništva.

Zaključimo. Pokušali smo proučiti postanak i povijest nekih današnjih naših termina (i mnogih drugih), od kojih je prvi (*rječnik*) osnovni leksikografski termin, a druga su dva (*točka* i *pravopis*) osnovni pravopisni termini. Dali smo podatke i o putu kolebanja koji su prošli ti termini dok su postali općenito usvojeni i bez takmaca u našem jeziku. Iz ovog članka se vidi kako su podaci koje nalazimo u našim osnovnim povijesno-leksikografskim priručnicima (tu prije svega mislim na Akademijin rječnik) dosta manjkavi kada se hoće proučavati povijest riječi. Glavni uzrok te manjkavosti leži u tome što za izvore Akademijina rječnika nisu uzeti *svi* tiskani izvori našega jezika. Posebno treba naglasiti manjkavost što među izvorima nema naših starih gramatika (Reljković, Lanosović, npr.), a iz konca 18. stoljeća i početka 19. stoljeća (prva polovica) nekih rječnika (Drobnić, Richter-Ballmann, Fröhlich-Veselić, Mažuranić-Užarević). U planirano izdanje *Dopune* Rječniku JAZU uzeti su neki od spomenutih izvora (Mažuranić-Užarević, Drobnić, ali još uvijek nije uzet u obzir Reljković (gramatika) i Lanosović (gramatika), i drugi. Posebno bih naglasio da je za proučavanja kakva su vršena u ovom članku potrebno pri određivanju izvora ići u širinu, pa ne uzimati samo štokavske izvore nego i najsitnije, pojavili se oni na kojem bilo dijalektu.

NEKE JEZIČNE KARAKTERISTIKE U ROMANU »JA, DANILO« DERVIŠA SUŠIĆA

Ljiljana Lovren

»Ja, Danilo« kronika je o borcu u poslijeratnim danima, o njegovim metamorfozama i izrastanju, o nesnalaženju u novim društvenim uvjetima. To je panorama jednog kraja, jednog života, života našeg svagdašnjeg! Ovim djelom, koje je neprekidan monolog, više satiričan nego humorističan, više sar-

---

³ Za hrvatske kalkove prema mađzarskome usp. npr. kalkove u *Dekretumu koteroga je Verbeci Istvan dijački popisal* Ivanuša Pergošića (Nedelišće, 1574), izdanje K. Kadleca) s objašnjenjima Pergošićeva jezika od Đ. Polivke), u predgovoru (izdanje Srpske kraljevske akademije, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, I odeljenje: Spomenici na srpskom jeziku, knjiga V, Beograd 1909).

kastičan nego satiričan, Derviš Sušić je nastojao da umjetnički objasni sebe i svijet u kome živi. Slikajući to vrijeme, vrijeme ratno pa poratno, vrijeme kada je od ratišta trebalo stvarati gradilište, D. Sušić se služi kroničarskim postupkom u izlaganju. Govori on o raznim promjenama u društvu koje će dovesti do promjena u čovjeku, a promjene u čovjeku dovest će do promjena u jeziku.

Jezički i stilski Sušićevo je djelo veoma zanimljivo. Tu se miješa gradski i seoski govor, govor parolaški i konferencijski. Sočan, metaforičan, svjež i nov Sušićev jezik posjeduje sva obilježja dinamičkog, leksički bogatog i impresivnog govornog jezika. U Sušićevom tekstu smjenjuje se duga rečenica, rečenični niz i kratka rečenica. Srećemo rečenicu koja ne počinje velikim slovom i ne završava točkom. Kao što točka i veliko slovo u osamostaljenim rečeničnim dijelovima imaju stilsku vrijednost, tako i njihovo izostavljanje u Sušićevom tekstu ima odgovarajuću stilsku vrijednost, npr.:

»sine, lubenico moja zdrava i najedrala, neka si ti meni frkovičke rane prebolio, pa ti odbij svih deset nokata s nožnih prsta, i porazbijaj pola čaršije od bijesa, namiri što ti je sudbina ujmila, plaćam sve odmah, ne samo da bih platio, kad bih mogao, sine, i ja bih se s tobom zanogatao niza sokak, neka ti društvo bude veselije, samo ti meni rasti i živi u igri ... « (Izd. »V. Masleša«, Sarajevo, 1963, str. 290.)

Česte su duge rečenice sa više rečeničnih struktura i sa više rečeničnih odnosa. Takvi rečenični periodi kod Sušića imaju umjetničkog opravdanja jer se Sušić njima služi kad želi da nešto opiše u potpunosti, da prikaže život u totalitetu. Tako se pisac koristi sintaksičkim mogućnostima u stilske svrhe, npr.:

To nisu noge našeg pješaka koji je odglavinjao svoju četvorogodišnju maršrutu, pa sad liječi reumu i upale zglobova koje se izliječiti ne mogu, pošto je ljudski vijek samo starenje, a ne podmlađivanje,

niti su to noge sportiste koji ih jarači i čusteći za čef gledalaca i ugled našeg sporta u miroljubivom svijetu,

niti su to noge dilkoša koji više ne zna kud bi s njima, pa ih uteže, priteže, mazi, kiti kojekakvim čarapama, opančićima i čizmama i istutnji im silu njihovu samo u sitnim zavrzlamama čarlame, šabačkog ili žilkinog,

to su noge okorjelog planinskog ilegalca, duge, vitke, mačji gipke noge, čvrste, a savitljive kao u pehlivana, noge koje vrijede više nego nečije ruke zajedno sa ramenima i glavom, noge koje bi trebalo opjevati makar kao ruke. (Str. 17.)

Poslije tako dugih rečeničnih perioda, dinamika zbivanja zatražit će kratku rečenicu. Pisac će tada prekinuti rečenicu, umjesto veznika staviti točku i početi novu rečenicu. Neosporno, takvo struktuiranje, tj. smjenjivanje du-

gih rečeničnih nizova i kratkih rečenica, izvanredno je uspjelo i daje umjetničku vrijednost djelu. Navest ću nekoliko primjera Sušićeve kratke rečenice i osamostaljenih rečeničnih dijelova:

Podem u deset. Oni još uvijek čuče. Selim kazuje. Latif sluša. U jedanaest isto. U dvanaest pokret. (220. str.)

Iza stijene koju put obilazi leži dječak pored obranice i dva golema bakrača puna vode. U ritama. Čupav. Pozelenio. Leži. Jeca. Ječi. (217. str.)

Okrenu za sobom ključ i pobježe meni. Prljav. Oznojen. Bos. (213. str.)

Ono što sam očekivao, dogodilo se. Na Malinkino zaprepaštenje. I na moju radost. (296. str.)

Nos mu je bio dug i tanak, kao oškorak malo iskrivljen. Od udarca. Usne suhe. Tvrda kragna. Crvena kravata. (303. str.)

Sušićev dijalog je veoma prirodan. On gradi funkcionalan dijalog, u njemu je samo ono što je bitno, što je najnužnije, bez čega se ne može. Duge Danilove monologe dopunjuje ovakvim dijalozima:

Zapalim i u hodu pitam:

— Držiš li se, momčino?

— Držim.

— Nije ti hladno?

— Jok. Znojim se.

— A noge bole?

— Premrle su.

— Brzo ćemo stići, strpi se!

— Samo ti idi, ja ću nadurati.

— — —

— A imaš li kakve rodbine. Ibrahimе?

— Nikog.

— Ni ja, Ibrahimе.

— Šta ćeš, tako nam se zalomilo. (221. str.)

Uzvične i upitne rečenice, jednočlane ili višečlane, emocionalnog su karaktera, osvježavaju tekst i snažnije djeluju od ostalih vrsta rečenica. Autor se njima često koristi:

Kuda ćeš sada? Jesi li cijelog života sama? Sjećaš li se? A, koji si ti? A on? I u mladosti?

O, ala sam divno spavala! Pokrijte se bolje! Bogovska ideja! Naprijed, drugovi! Latif Golać! Proljeće! I kola! Dabome! Skočih!

U tim rečenicama Sušić se obilato koristi uzvicima. Izražavajući različita čuvstva, njegove ličnosti uzvikuju:

Hahaha, oho, aha, de, deder, jaoj, joj, haj itd.

Da bi svoje likove što vjernije prikazao i da bi čitalac stvarno doživio sredinu o kojoj pisac govori, jezik njegovih ličnosti često je dijalekatno obilje-

žen. U djelu srećemo riječi i oblike kao što su: *umoći* (umoči), *ćojeće* (čovjeće), *prisada* (presada), *gustok* (gustog), *unjav* (hunjav), *čkola* (škola), *fala* (hvala), *ladan* (hladan), *sitnjurija* (sitnarija), *tojaga* (toljaga), *nejmaš* (nemaš), *budalaštinje* (budalaštine), *dvaes* (dvadeset), *strahoba* (strahoća i strahota), *trnim* (trnem), *zobajući* (zobljući), *pušćas* (pustiš), *tutnjajući* (tutnjeći), *došo* (došao), *plaćo* (plaćao), gen. mn. *igrački* (igračaka), *u jarkovima* (u jarcima).

Često pisac pušta da rijekom poteku turcizmi, germanizmi i druge riječi u pravilnim ili iskrivljenim oblicima. To je teško naslijede koje nosimo, i kada to ne bismo sreli u književnom tekstu, onda bismo se udaljili od životne istine. Prisutnost tih riječi nimalo ne umanjuje umjetničku ekspresiju, već je čak i pojačava, npr.: *amidža*, *ćeš*, *papazanija*, *ćasa*, *baglama*, *sofra*, *japija*, *šadrvan*, *poasio*, *befel*, *bajbok*, *deredža*, *vakat*, *meščema*, *pendžer*, *bujrum*, *ćitab*, *parmak*, *alakajući*, *berza*, *fasung*, *šarafi*, *maršuta*, *šizoik*, *firma*, *fer*, *hozentregeri*, *gevihti*, *infanterija*, *dešperat*, *mebl*, *servus* itd.

U izražavanju subjektivne ocjene Sušić rado upotrebljava riječi s prefiksima i sufiksima — običnim i neobičnim. Tako stvara nove riječi i obogaćuje našu leksiku, npr.: *doglavinjati*, *izotkidati*, *izrezuckati*, *izrubricirati*, *razuzuriti*, *razbalaviti*, *razdraginjati*, *odglavinjati*, *načeti*, *popričekati*, *popritegnuti*, *pripucati*, *svirucnuti*, *svještiti*, *zadokumentovati*;

bjegucav, *čokoladasta*, *sahranjivački*, *surodni*, *ilovasti*, *neslovesni*, *ukvadraćeni*;

pozadugo, *poprilično*;

lopovija.

Opisujući vrijeme sveopćeg huka obnove i izgradnje, teško vrijeme, ali stvaralačko vrijeme, Sušić stvara u svom jeziku nešto novo — vezuje riječi u složenice. Neke su već poznate, uobičajene, ali ih ima i novih, neuobičajenih koje djeluju neobično i osvježavaju tekst. Pored već poznatih složenica: *dvo-litrenjak*, *pravoljubivost*, *mimohod*, *antielemenat*, *nedodije*, *glavobolan*, *sred-njeseljački*, *golobrad*, *doglavinjati*, *dokusuriti*, *dubokoumno*, *izokola* i sl., u Sušićevom tekstu susrest ćemo i složenice — samo njemu svojstvene — kao: *slažemoseučesnici*, *pletikotackoiotac*, *noćobdije*, *dockandolaženja*, *socijalpate-tika*, *buhotragački*, *sporopotezni*, *sumnjivoštrecavi*, *kasnopopodnevni*, *srcepu-catelna*, *glasnogovoreći*, *dvijetri*, *dvodec*, *petotonac*, *odsedamdodva*, *lalemile* i sl. U ovakvim neobičnim i novim složenicama sadržan je jedan dio Sušićeva humora.

Govoreći o poslijeratnim godinama naše izgradnje, Sušić daje čitave bujice tada »modernih« riječi: *komiteti*, *kapaciteti*, *inicijative*, *samoinicijative*, *industrijalizacija*, *elektrifikacija*, *konspiracija*, *agitacija*, *partijski*, *vanpartijski*, *politički*, *fašistički*, *sitnosopstvenički* itd.

U svom govoru Sušićeve se ličnosti neograničeno koriste ovim riječima paralelno s riječima: *pušćać, nejmaš, ošine, čageta* i dr. Tako ličnosti objašnjavaju i sebe i svijet u kome žive, a pisac naglašava vrijeme sukoba starog i novog kao i teškoće u provođenju ideje mijenjanja života.

Sliku likova i sredine Sušić upotpunjuje naturalističkim opisima i bojanja. Vjerno bilježi sve pojedinosti, tačno reprodukuje riječi, izraze, pojedine slike. Tako nailazimo na cijele nizove vulgarnih riječi i fraza. U psovkama glagol izostavlja, ali se njegovo značenje podrazumijeva. Promatramo li te riječi i psovke kao izraz psiholoških situacija, kao izraz srdžbe, protesta ili kao izraz neukosti i primitivizma nekih likova, onda one imaju svoje opravdanje. Navest ću neke od njih: *debeloguza, drtina, kurva, rospija, drmoguz, razbalavljen; ne balegaj, boga ti bjelorukog, čaća je njen, idi u majčinu . . . , . . . sisu materinu, . . . evo ti od šake do lakta.*

Od glagolskih oblika u tekstu se najčešće prepliću perfekat, aorist i prezent. Upotrebljavajući za pričanje prošlih događaja više glagolskih oblika, Sušić postiže veću izražajnost i daje živost pripovijedanju. Za podsticanje, nagovaranje, nutkanje čest je imperativ s riječcom *der*: *kažider, primaknider, slušajder, napunider, uzmider* itd.

Pored riječi i izraza s konkretnim značenjem, Sušić upotrebljava i riječi s emocionalno-ekspresivnom bojom. Hipokoristici i pejorativi su česti: *čovo, bato, kona, seka, lola, Malinka; čeketalo, ušljo, zakeralo, zanovijetalo, špiclov, šuša, tintara.*

U izražavanju afektivnih stanja sugovornici se služe i hiperbolizacijom — upotrebom deminutiva i augmentativa: *osica, kućica, majucan, kolišni; doktorčina, jezičina, glavurina, pištoljčina, pjandura, ručurda, nožurda.*

Česte su poslovice i izreke kao ove:

Opanak se omrsio o asfalt!

Kome je kaldrma pamet krojila, taj se pameti nije nanosio!

I redom se riječi Sušić koristi kao stilskom kategorijom. Česte inverzije doprinose dinamičnosti teksta, npr.: *pažnja predsjednikova, jaram stogodišnji, komitet seoski, družje moj, stari, ratni; rana neprebolnih, marama velegradske, drumove naše, ne mogavši srcu svom da odoli, nogom je podignem, pred kućom čuči komesar,* itd.

Poklonivši bosanskohercegovačkoj literaturi lik Danila Lisičića, većeg lukavca od Davida Štrpca, mudrijeg brata Nikolettine Bursaća, »građanina ove zemlje i Ujedinjenih nacija«, Sušić je obogatio našu literaturu jednim novim likom i djelom. Svjež i slikovit jezik čine to djelo izuzetnim i značajnim za bogaćenje našega jezika.

O S V R T I

TIJEK TEČE, TOK STOJI

(Zgode smiješne i tužne
jedne jadne riječi
ni krive ni dužne)

Uvijek se valja radovati kada se pojave nove učene snage na slabo obrađivanome polju jezične znanosti. A još tek kada posjeduju autoritet diplome filozofskog fakulteta, i pri tom su rođeni i maturirani zagrebački Gornjograđani! Najviše će nas pak obradovati kada se ujedno radi o skromnim osobama, koje usprkos svojoj maturi i diplomu, pa čak i gornjogradskom statusu, ipak nisu tako samouvjerene da ne bi potražile savjeta u još većih autoriteta. Primjerice, u onoga što pod pseudonimom »Piko« odgovara u *Studiju* na pitanja o hitovima.

I tako se u *Studiju* br. 674, od 5. ožujka 1977, pojavio sljedeći dopis ili upit:

JEZIK

Dragi Piko!

U Zagrebu sam rođen, ovdje maturirao i diplomirao na Filozofskom fakultetu, ali, dragi moj prijatelju, nikad nismo upotrebljavali, donedavno, na žalost, termin »tijek«. Pa, iako je vrijeme toga termina već davno prošlo, on je ostao kao nekakav prirepak, što li? Slušam na televiziji i na radiju, ne uvijek: tijekom toga, tijekom ovoga i onoga, a nikako — kako su nas profesori učili — da kažu: tokom toga i toga. Što ti kažeš na to?

*Tvoj M. Marušić
zagrebački Gornjograđanin*

Duboko se zamislio dragi Piko i ovako poučio skromnoga Gornjograđanina i ostale čitatelje *Studija*, ukorivši pri tom strogo »neke« — valjda krivce — pa pomalo i prijatelji ušputno:

Neki su, čini se, zaboravili ne samo ono što su ih učili profesori nego i štošta drugo.

Što nam kaže Piko M. Marušić? Mnogo nam kaže, a još nam je više samo natuknuo. Prvo nam je diskretno dao na znanje da zagrebačko rođenje, matura i diploma, uz gornjogradski status, znače osobit privilegij, općenito, a prije svega autoritet u jezičnim pitanjima. Onda nam M. M. izjavljuje da žali što se u Zagrebu donedavno nije upotrebljavala riječ »tijek« (M. M. doduše kaže »termin«, ali prijeći ćemo preko te sitne zabune kad se radi o takvu veliku autoritetu). Poslije pak vidimo da on zapravo baš i ne žali, naprotiv, nego se samo autoritativno krivo izrazio. No što jest — jest, tako stoji napisano. A onda nam dalje kaže da je vrijeme toga »termina« (opet!) već davno prošlo. Sada nam nije jasno koje je to doba, jer prije se nije upotrebljavao, nego tek onedavno. Ali valjda je to neko davno prošlo doba, a onda se za sretnoga vijeka otkako je M. M. na ovome svijetu, riječ »tijek« nije upotrebljavala, bar ne u Zagrebu, pa su onda »neki« tu nesretnu riječ opet oživili, na veliko negodovanje M. M.-ovo i još veće Pikovo. Jer M. M.-a profesori nisu učili da govori »tijekom toga« (ili ovoga, onoga), njega su profesori učili da valja reći »tokom toga« (ili, naravno, ovoga i onoga). Piko se pridružio negodovanju i još ozbiljno upozorio da su »neki« zaboravili ne samo ono što su M. M.-a učili njegovi profesori nego i »štošta drugo«.

Pokušajmo sada vidjeti što to sve zapravo znači i o čem se tu zapravo radi. Jer M. M.-u, naravno, nismo povjerovali ništa.

Prvo, njegovo zagrepčanstvo i gornjogradstvo. Može biti da je sve istina što se tiče matičnih knjiga i naturalnih i diplomatskih urudžbenih zapisnika. Neću reći. No nekada su M. M.-ovi uporno koristili upravo Zagreb zbog svega, a osobito zbog jezika. Samo, oni drugi, tj. Nezagrepčani, isto tako uporno nisu htjeli da nasjednu. Zato je valjalo okrenuti ploču. Valjalo se proglasiti »pravim« Zagrepčanima, pa čak i Gornjo-